

ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

Յինական պատերազմի վախճանը.—Բոտայի նամակը.—Քիւրքական ոտըն-
ձգութիւններ.—Ազգերի հաւասարութեան սկզբունքը.—Ֆրանց-Յովսէփը
չեխերի մայրաքաղաքում.—Վեօրբերի տնտեսական-հասարակական ծրա-
գիրները.—Վալդէկ-Րոտտօի բանտորական կենսաթոշակի օրինագիծը

Վերջապէս դաշնակից պետութիւնների զօրքերը թողնում
են «խաղաղացրած» Չինաստանը, Կարելի է ասել եւրոպացի-
ների մասին՝ «բազում աշխատեցան և կալան զոյին»։

Զը պէտք է չլանալ տուգանքների քանակութիւնով, ու-
րովհետեւ եթէ դրա դէմ աչքի առաջ ունենալ այն ահագին
ծախքերը, մարդկանց զոհերը, տուրքերի յաւելումները, որ
ունեցան եւրոպացիները, հազիւ թէ մի բան մնայ իբրեւ
աշխատանք այդ ձեռնարկութիւնից, Դեռ մենք ոչինչ չենք
ասում այն բարոյական պարտութեան մասին, որ կրեց Եւրո-
պան, այն բարբարոսական բարքերի մասին, որ իրանց հետ
պէտք է հայրենիք բերեն պատերազմի դաշտում վայրենացած
զինուորները, Յինական դիւանագէտները յամենայն դէպս ցոյց
տուին, որ խորամանկութեան և ճարպիկութեան մէջ կարող են
դասեր տալ միամիտ եւրոպացիներին։ Հերոսական առանձին
դէպքեր ևս չնդան այդ պատերազմում, որով պարծենար Ֆելդ-
մարշալ Վալդերգէէն իր համհարզներով, Դաշնակից զի-
նուորները իրանց կռուարարութեամբ մի քանի անգամ քիչ
մնաց պատճառ դառնան աւելի մեծ միջազգային տուրուղմ-
փոցների Առհասարակ միլիտարիզմի անփառունակ էջերից
մէկն էր այդ Պեկինեան արշաւանքը և հազիւ թէ գտնուի մէկը,
որ նոյնպէս ոգևորուի այդ պատերազմով, ինչպէս հին դարե-
րում մի Հոմերոս, որ երգեց Տրոյայի պաշարումը...

Սակայն չի կարելի չը ոգևորուել այն հերոսական կռուով,
որ վարում են քաջ բօէրները, ծիշտ է, Անգլիան վաղուց է
յայտնել, որ Հարաւային-Աֆրիկայում պատերազմը վերջացել է,
բայց ամեն օր շարունակում են տեղաւ հեռագիրներ բօէրական
յաղթութիւնների մասին, Ինչպէս երևում է Կիտչենէրի և Բո-

տայի մէջ բանակցութիւնները անհետեանք անցան: Այդ վկայում է կոռուող բօքերներին Բօտայի կողմից ուղղած հետեւեալ կոչը.

«Թանկագին եղբայրներ! Լօրդ Կիտչենէրի նամակը ցոյց տուեց ձեզ անկայտնի պարզութեամբ, որ անգլիական կառավարութիւնը միայն մի նպատակ ունի—մեր աֆրիկական ազգաբնակութեան բնաջինջ անելը: Մեր կողմից բոլորովին անկարելի է ընդունել նրա առաջարկած պայմանները: Եւ իսկապէս նամակը պարունակում է իր մէջ շատ քիչ զիջումներ, մինչև անգամ աւելի քիչ, քան որքան անգլիական կառավարութիւնը ստիպուած կը լինէր տալ մեզ, եթէ մենք վայր դնէինք զէնքը: Զգոյշ կացէ՛ք! Անգլիական կառավարութիւնը ուզում է մեր շինքին փաթաթել օրէնսդրական խորհուրդ, բաղկացած նրա սեփական պաշտօնեաներից և նրա նշանակած անդամներին: Իսկ ազգաբնակութեան ցանկութիւնները բնաւ ուշադրութեան չեն առնում: Անգլիական կառավարութիւնը առաջարկում է մեզ իբրև մեծ ողորմութիւն՝ գործադրել միլիօն—մեր ազգային պարտքը ծածկելու համար. բայց, իւրիակօնսուտներին կարծիքով, բրիտանական կառավարութիւնը, իբրև շահուող կողմ, պէտք է իր վրայ վերցնէր մեր բոլոր պարտքերը: Մեր քաղաքացիներին վիճակուած է տանել ամենածանր կռիւ: Այլ կերպ չի էլ կարող լինել, երբ մեր ազգայնութեան գոյութիւնը վտանգի է երթարկուած: Ի հարկէ, տխուր պարտականութիւն է արիւն թափել, բայց մեր ճակատագիրը աւելի ևս տխուր կը լինէր, եթէ մենք ստիպուած լինէինք հրաժարուել մեր հայրենիքից... Բայց մի վհատէ՛ք. ով վհատում է, նա ոչ միայն անարդարութիւն է ցոյց տալիս իր համարադաքացիների նկատմամբ, այլ և հրաժարւում է իր հաւատից: Ինչքան աւելի վատ է վարւում մեզ հետ թշնամին, ինչքան աւելի է ճնշում մեզ, այնքան աւելի մեծ քաջութեամբ պէտք է պաշտպանենք մեր հողը և մեր իրաւունքները»:

Ուշադրութեան արժանին այն է, որ շատ անգլիացիների համակրանքը՝ իրանց կառավարութիւնից «թշնամի» ճանաչուած բօքերների կողմն է:

Եւրոպական պետութիւնների մտազբաղ դրութիւնից ուղեց օգտուել և դիւանագէտ Արդուլ-Համիդը: Թիւրքիայի վատթար վարչութեան մէջ վատթարագոյնը նրա պոստն է, որից ոչ մի ցանկութիւն չունեն օգտուել եւրոպացիք, ուստի վաղուց ի վեր սեփական պոստ ունեն այդ կամայականութեան երկրում: Արդուլ-Համիդը փորձեց ոյժով ազատուել իր վերահսկողութիւնից գերծ մնացած այդ օտար հիմնարկութիւնից, բայց

պետութիւնները ցոյց տուին, որ իրանց շահերը գիտեն պաշտպանել և մտադիր չեն նոյն անգործութիւնը ցոյց տալ, որ ապշեցրեց հայկական կոտորածների ժամանակ... նոյն իսկ թուրքերին: Պարտութիւն կրելով պոստային հարցում, սուլթանը կարծես զարձեալ իր վրէժը ուզեց հայերից հանել. մայիսի 18-ին հրատարակուած իրադէտով արգելուեց Ռուսաստանի և Միացեալ-Նահանգների հպատակութիւնը ստացած հայ փախստականներին՝ մուսը գործել Օսմանեան երկիրները: Մտածելով որ Եւրոպայի զուգը խառն է հետու երկիրների գործերով, սուլթանը վերսկսեց Մակենդոնիայում հալածանքները: Մահմեդական արքանացիք էլ սերբիական սահմանազլխի վրայ իրանց արչաւանքներով կարծես ուզում են ծաղրել Եւրոպայի քաղաքակրթութիւնը Բալկանեան թերակղզում: Արաբիան ապրտամբուած է: Բայց այդ բոլորը մի կողմ թողած, իլդիդ-Քեօկում երազում են համաշխարհային մահմեդական պետութեան մասին: Դեսպանութիւն են ուղարկում Չինաստան, Եւպոնիա, չը մտածելով որ եթէ նոյն իսկ հնաբաւոր լինի ստեղծել համիւսլամականութեան մի վիթխարի հրէշ—նա կ'ունենայ կաւից չինած ոտներ: Աւելի լաւ չէր օրինակ վերցնել խաղաղացած կրետէից, որ ապացուցեց, թէ երկրի բարօրութեան միակ խոչընդոտը թիւրքական բեժինն էր: Աւելի հեռատես չէր լինի թիւրքիան ծանօթանալով այն կարգերի հետ, որոնք մտցնում են Բօսնիա-Հերցօգովինիայի մէջ Աւստրո-Ունգարիայի ջանքերով: Մահմեդական-քրիստոնէական վայրագ յարաբերութիւնները ինչու տեղի չունեն այդ երկրներում—Որովհետեւ բարբարոսութիւն ներշնչող բեժիմը վերացրած է:

Աւստրիայում էլ են ապրում կողք-կողքի բազմակրօն և բազմալեզու ցեղեր, շատ զարգացած ազգային ինքնաճանաչութեամբ, գերմանացին, լեհը, չեխը յամենայն դէպս աւելի նուրբ և բարձր ազգային ինքնաճանաչութիւն ունեն, քան հայը, թուրքը, քուրդը: Եւ առաջ աւստրիական կառավարութիւնը կարծում էր որ իր օգուտը պահանջում է զբաժանել—տիրելու համար», բայց փորձը համոզեց Յրանց-Յովսէփ կայսրին, որ Մետերնիխի քաղաքականութիւնը պէտք է թողնել և նոր սկզբունք մտցնել բազմալեզու պետութեան կեանքի մէջ: Մի-նխտոր-նախադա՜հ կեօրերը շատ որոշ կերպով արտայայտեց այդ նոր սկզբունքը բայխսրատում. «Աւստրիական բոլոր ազգութիւնների համար—անա Աւստրիայի քաղաքական պատիւը, ազգային քաղաքականութիւն չի կարող լինել բազմացեղ տէրութեան մէջ»: Եւ միխտորը առաջարկում է մի շարք հսկայական ծրագիրներ, որոնք ահագին զարկ կը տան Աւստրիայի տնտե-

սական կեանքին, համահաւասար կերպով շահաւէտ լինելով բոլոր հպատակներին համար: Արդարութիւն դէպի բոլոր հպատակ ազգութիւնները՝ ահա մի սկզբունք, որի արտայայտութիւններից մէկն էլ Յրանց-Յովսէփի այցելութիւնն էր չեխական մայրաքաղաքին: Պրագայում կայսրը աշխատում էր ընդգծել, որ իր համար իր երկրի բոլոր ազգութիւնները հաւասար են և այս անգամ նա իր ճառերի կէսը արտասանում էր չեխերէն լեզուով, կէսը գերմաներէն:

Կեօրբերի առաջարկած անտեսական-հասարակական ծրագրով պէտք է $1\frac{1}{2}$ միլիարդ կրօն մսխուի երկաթուղիների և ջրանցքների ցանցով ծածկելու համար Աւստո-Ունգարիան: Բայց այդ նրա առաջարկութեամբ քարածխահանքերում բանողների համար սահմանւում է օրեկան 10 ժամուայ աշխատութիւն և ոչ աւել, ինչպէս առաջ էր: Այդ վերջին հարցում ի հարկէ աւելի արմատական կուսակցութիւնների պահանջը 8 ժամեայ աշխատութիւն էր, բայց կառավարութեան առաջարկն էլ, յամենայն դէպս, քայլ էր դէպի առաջ: Նոյն բանը կարելի է ասել ֆրանսիական պատգամաւորական ժողովին՝ Վալդէկ-Րուսսօի առաջարկած բանուորական կենսաթոշակի օրինագծի մասին: Կրօնական միաբանութիւնների օրէնքից յետոյ այդ երկրորդ մեծ գործն է, որ արաւ ներկայ մինիստրութիւնը Յրանսիայի առաջադիմութեան համար:

Վայրենիները սպանում են իրանց ծերերին, որ չը կերակրեն նրանց, անկուղտուրական երկրներում աշխատաւորներից ծծելով բոլոր հիւթերը, ապա մրդուած կիտրոնի նման դէն են գցում, մինչդեռ քաղաքակրթուած ազգերը օրից օր նորանոր միջոցներ են ձեռք առնում ապահովելու համար քրտնաջան վաստակաւորներին: Հարկ չը կայ որ գործաւորը հաշմանդամ դառնայ՝ հասարակական օգնութեան արժանանալու համար, բաւական է որ նա 65 տարիքին է հասել և անկարող է աշխատելով ապահովել իրան: Արդարութիւն է թողնել որ այդ աշխատաւորը իր կեանքի վերջալոյսին ստիպուած լինի մուրալ—Ո՛չ: գիտակցութեան հասած ամեն մի ժողովուրդ զգում է, որ հասարակութեան պարտականութիւնն է ապահովել ծերացած և աշխատելու անկարող իր անդամներին: